

Recenzió

Pogátsa Zoltán: Fenntartható gazdaság vagy társadalmi összeomlás

Wirth István

DOI: 10.14267/VILPOL2026.01.10

A Fenntartható gazdaság vagy társadalmi összeomlás című, rendkívül izgalmas témájú könyv szerzője Pogátsa Zoltán, aki jelenleg a Soproni Egyetem docense. Korábban a Magyar Tudományos Akadémia kutatója is volt, 2005 és 2015 között a Regionális Versenyképességi Kutatócsoport csapatát erősítette. A Corvinus Egyetemhez is köthető a munkássága, hiszen a Fővám téri Egyetem fogadta be a Sussexi Egyetemen szerzett PhD fokozatát.

Személye alapvetően ismertnek mondható, és nem csak akadémiai közegekben. Köszönhető ez nagyrészt médiaszerepléseinek, hiszen gyakran szerepel meghívott elemzőként neves televíziós, illetve YouTube-on elérhető műsorokban is. Gyakori vendége például az ATV műsorainak, de a Partizán YouTube csatornáján is többször szerepelt már. Ezenkívül saját podcastje is elérhető több népszerű internetes platformon, amelyben aktív szerepet kapnak különböző politikai gazdaságtani témák.

Pogátsa Zoltán csak részben végezte tanulmányait a közgazdaságtan területén, először szociológia szakon szerzett diplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Ebből előzetesen következtethetünk arra, hogy könyve sem csak gazdasági, hanem társadalmi oldalról is vizsgálja a fenntartható gazdaság kérdéskörét.

A könyv tartalma és felépítése

A kötet kilenc fejezetből áll, amelyek mind más-más megközelítésben tárgyalják a fenntartható gazdaság kérdéskörét (Pogátsa, 2023). Az első öt tartalmi egység alapvetően egyfajta leírása és bemutatása a problémának. Szó van a klímaváltozás alapjairól, a fosszilis energiahordozó alapú társadalomról, amelyet az egyes különösen káros anyagok bontásában ismerünk meg. Pogátsa részletesen bemutatja, hogy milyen károkat okoz az élelmiszer-termelés, a műanyaggyártás, az acélipar vagy éppen a közlekedés a világban. Mindenről statisztikák, ábrák szerepelnek a könyvben, amelyek remekül szemléltetik a leírtakat és segítik jobban megérteni, elkép-

zeleni a világban zajló folyamatokat. A fő mutatószám az egyes üvegházhatású gázok világszintű kibocsátása, ezek a szén-dioxid, a metán, valamint a dinitrogén-oxid, mely utóbbi legfőképpen a műtrágya használata közben szabadul fel. Ez az egyik legkárosabb (egészen pontosan a harmadik) üvegházhatású gáz, hatása 265-szerese a CO₂ hatásának. Ezek a gázok felelősek az üvegházhatásért, amely miatt a Földről nem tudnak megfelelően távozni a visszavert napsugarak. Ennek következtében melegszik bolygónk légköre, amely rengeteg káros hatást hoz magával. De ez egy politikai-gazdaságtani könyv, így természetesen nem a természettudományi hatások elemzése kerül középpontba.

„A Nagy Felgyorsulás” és a kapitalizmus

Logikailag a hármas és négyes fejezet a következő tartalmi blokk, amely legfőképpen a népességrobbanásról, a GDP-ről, mint gazdasági és jóléti mutatószámról, valamint a kapitalizmus alapvető logikájáról szól. Ezeken az oldalakon Pogátsa azt taglalja, hogy az elmúlt pár évtized növekedése – amelyre „A Nagy Felgyorsulás” címen hivatkozik – volt a Föld történetének messze legkárosabb időszaka, ha a környezetre gyakorolt hatást vesszük figyelembe. Ez a korszak szerinte minőségileg és mennyiségileg is egy teljesen más rendszer, mint bármilyen korábbi gazdasági és társadalmi berendezkedés, ideértve az ipari forradalom után kezdődő időszakot, tehát a kapitalizmus kezdeti szakaszát is. Ahogyan a népesség, úgy a GDP is egy ún. „hokibot” képet kirajzolva (tehát meglehetősen exponenciálisan) növekedett az elmúlt pár évtizedben, kezdve körülbelül a 80-as években. És ha már GDP, a könyv röviden felvázolja a mutató kialakulásának történetét is, amely a világ első nagy válságáig, 1929-ig vezet minket vissza. Simon Kuznetsz, a bruttó hazai össztermék feltalálója akkoriban külön kiemelte, hogy az általa megalkotott mérőszám nem alkalmas a társadalom jólétének mérésére, csupán a gazdaságéra. Ennek ellenére a 20. század folyamán, de különösen az elmúlt pár évtizedben főleg politikusok használják a jólét mérésére és egyfajta politikai üzenet továbbítására. Ez a GDP fetiszizmus azonban egy rendkívül káros folyamat, hiszen a folyamatos növekedésre ösztönöz. Eszerint egy gazdaság akkor sikeres, hogyha minden évben nagyobb és nagyobb GDP értéket képes előállítani.

Ez a féktelen és végtelen növekedés iránti vágy a kapitalizmus alapvető logikája Pogátsa szerint. Szerinte a piac és a magántulajdon, bár rendkívül fontos elemei a kapitalizmusnak, alapvetően nem a legmegfelelőbbek az eszme leírására, hiszen ezek a fogalmak már jóval a kapitalista rendszer kialakulása előtt is jelen voltak a világban. Pogátsa arról ír, hogy a növekedés lényegében minden gazdasági szereplő alapvető érdeke ebben a rendszerben, hiszen a vállalatok csak a növekedésük útján tudnak újabb és újabb tőkét bevonni hitelezéssel vagy részvénykibocsátáson keresztül. Egy nem növekvő vállalkozás nem tud sem kamatokat fizetni, sem megtartani a befektetőit. Az állam is növekedni szeretne, hiszen ő is kamatokat fizet akár külföldi befektetők, akár saját állampolgárai részére. Ez a folyamat tehát lényegében folyamatosan önmagát gerjeszti, viszont a végtelenségig nem tartható fenn. Pogátsa azzal érvel, természetesen forrásokra hivatkozva, hogy a fizikai világban sem elérhető a végtelen növekedés, ezáltal a gazdaságban sem jelenhet meg, hiszen az nagyban épít a természeti erőforrásokra. Ez a véges növekedés egyébként is jellemző a gazdasági folyamatokra, általában megfigyelhető egy hosszú növekedési trend végén egy telítődés.

A könyv szerint azonban sokan azt hiszik, hogy a folyamat majd korrigálja önmagát, és a kapitalizmus képes kezelni a klímaváltozás által gerjesztett kihívásokat. Ezt az irányzatot kapitáloptimizmusnak nevezik. Ezen eszme hívei szerint nincsen szükség semmilyen alapvető rendszereket érintő beavatkozásra, és létrehozható egyfajta fenntartható gazdaság, amely megtartja a kapitalizmus alapvető logikáját, a folyamatos és végtelen növekedést, azonban mellette nem zsákmányolja ki ilyen szinten a bolygót. Pogátsa amellett érvel a könyvben, hogy ez lényegében megvalósíthatatlan. Elsősorban azért, mert az államok a 2016-os párizsi klímaegyezmény vállalásait sem teljesítik egyelőre, de még ha feltételezzük, hogy ezek mind maradéktalanul megvalósulnának, akkor sem lenne elérhető a kitűzött 1,5 vagy 2 fokos átlagos felmelegedési cél. A jelenlegi dekarbonizációs ráta messze elmarad a szükségesétől a könyv szerint. Ha a növekedés azonnal leállna, ami nem fog megtörténni, akkor is éves alapon 7%-os ütemre lenne szükség, a növekedés jelenlegi nagyjából 3%-os átlagos rátáját fenntartva ez a szám lényegében sokszorozódik, így lehetetlenné téve azt, hogy ezt valaha is elérjük. Külön probléma ráadásul, hogy az üvegházhatású gázok kiváltására érkezett technológiák döntő többségében egyik iparágban sem tudták elérni ezt a célt. A könyv példaként az energiaipart említi, amelyben bár széleskörben elterjedtek a nem fosszilis energiahordozókon alapuló eljárások, mint például a napelem vagy vízerőművek használata, ezek alapvetően nem váltották ki a többségében szén és kőolaj alapú termelést, csak azokra pluszként épültek rá és a folyamatosan jelentkező új igényt és szükségletet elégítik ki. Ez a plusz szükséglet természetesen a folyamatos növekedésnek köszönhető.

Klímaegyezmények, nyugati országok szennyezés-kiszervezése

A korábban említett párizsi (vagy korábbi) klímaegyezmények sem hozták meg a várt hatást. A könyv szerint alapvető probléma rejlik abban, hogy az egyes országok jelentősen torzítják a statisztikákat is, amellett, hogy valós lépéseket sem igazán tesznek. Még a klímatudatosnak mondható Svédország is, erős szóval élve, hamisítja az ENSZ-nek leadott jelentését, hiszen a precíz módszerekkel mért üvegházhatású gázkibocsátás általában jelentősen meghaladja a leadott értéket. Gondolhatjuk akkor, hogy egy kevésbé fejlett, kevésbé tudatos országban milyen szinten történhet az adatok kvázi hamisítása. Ezenkívül elmondható, hogy a nyugati országok képesek voltak a kibocsátásuk csökkentése mellett fenntartani a GDP növekedést, ez azonban szintén nem fedi a valóságot. Hozzá kell tennünk, hogy ezt javarészt azzal érték el a fejlett államok, hogy a termelésüket (vagy egyéb szennyező tevékenységüket, mint például hulladékkezelés) kiszervezték a többségében keleti, fejlődő országokba. Ennek köszönhető például az, hogy Kína kibocsátása az elmúlt pár évtizedben akkorát nőtt, hogy mára már abszolút mértékben a legnagyobb szennyező a világon. Egy főre mérve még az Egyesült Államok vezeteti ezt a rangsort.

A „pezsgőspohár” ábra

Következő problémaként a könyv a világban jelenvő egyenlőtlenséget említi. Az Oxfam ún. „pezsgőspohár” ábrája szerint a világ leggazdagabb 10%-a felelős az aggregált CO₂ kibocsátás feléért. A legfelső 20% pedig a kétharmadáért. Ebből láthatjuk, hogy a globális felmelegedés és környezetkárosítás kérdése jelentősen összefügg a társadalmi egyenlőség és igazságosság kérdéskörével. A kibocsátásban megfigyelhető ekkora különbség nagyrészt az életszínvonal és

az eltérő fogyasztási szokások különbségéből adódik, amely egyébként is hatalmas probléma. Eszerint tehát egy, a környezetet és a bolygót is életben tartó gazdasági és társadalmi rendszer nemcsak nem növekvő (és ezáltal nem kapitalista), hanem egy sokkal igazságosabb rendszer is kell, hogy legyen.

A könyv szerint ennek létrehozására pedig nemzetközi szervezetekre, intézkedésekre lenne szükség, mint például a globális minimálbér vagy az államközi szervezetek döntéshozatalának demokratizálása. Pogátsa kiemeli, hogy a fejlett országok, és különösen az USA, hatalmas túlsúllyal rendelkeznek az ilyen szervezetek döntéshozatalában. Leírja például, hogy a Világbank elnöke mindig amerikai, az IMF elnöke pedig minden esetben európai személy. Továbbá, az USA-nak ezekben az említett intézményekben effektív vétójoga van, tehát ha egy javaslat ellen szavaznak, akkor az minden más résztvevő egyetértése mellett sem kerülhet elfogadásra.

Pogátsa szerint egy alapvető félreértés az is, hogy a gazdasági növekedésnek igazi hatása lenne az átlagember életszínvonalára. Szerinte a növekedésből szerzett javak jelentős része a világ leggazdagabb 1 százalékához kerül, amely csak ezen emberek életszínvonalát emeli.

A fenntartható gazdaság modellje

De ha ennyire lesújtóak a korábbi bekezdésekben és könyvfejezetekben említett adatok és a helyzet is, akkor vajon mi lehet a megoldás? Ha a kapitalizmus nem megújítható anélkül, hogy az alaplogikája sérülne, akkor milyen gazdasági és társadalmi rendszer hozhatja el azt a változást, amire szükségünk van a bolygó túlélése szempontjából? A rövid válasz a kötet szerint lényegében az, hogy mindenben változtatni kell. A problémára nem nyújt megoldást az, hogyha életünk 1-2 területén változtatunk, nem hozza el a megváltást az elektromos autó és a szelektív hulladékgyűjtés sem. Ezenkívül az egyéni magatartás megváltoztatása sem elég, hanem rendszerszintű változásokra van szükség.

Az egyik legfontosabb iparág, amelyben változást kell elérni, az az energiaipar. Ezen a téren szintén hatalmas egyenlőtlenlégek figyelhetőek meg, a könyv adatai szerint az éves egy főre jutó fogyasztás az USA-ban 285 GJ, míg a globális átlag 80 GJ. Indiában pedig ez az érték 27 GJ. Pogátsa szerint az energiaiparban a legfontosabb lépés a fosszilis energiahordozók kiváltása megújuló forrásokkal, mint például a napenergia, szélenergia, hőenergia, vízenergia vagy éppen a hullámenergia. Van azonban probléma ezekkel a módszerekkel, hiszen nem biztosítanak folyamatosan egyenletes energiaellátást, napszaktól, időjárástól függ a hatékonyságuk. Így egy fontos probléma az energiatárolás kérdése, amely a jelenlegi technológiai szinten, ilyen léptékben nem megvalósítható. A cél az energiasűrűség drasztikus növelése lenne. A jelenlegi lítiumion akkumulátorok nagyjából 300 Wh/kg sűrűséget érnek el, míg a fosszilis energiahordozók akár 13 750 Wh/kg-ot. Ezen a téren tehát innovációra lenne szükség ahhoz, hogy igazi változást tudjunk elérni.

A következő ágazat a közlekedés, amely jelentős reformokra szorul Pogátsa szerint. Ez a szektor adja az üvegházhatású gázkibocsátás 16%-át globálisan, ennek majd felét pedig az autók teszik ki. Itt igazából már ismerjük a megoldást, amelyet a könyv is kiemel. A megoldás ter-

mésztesen az elektromos autózás terjedése, valamint a tömegközlekedés előnyben részesítése. Itt szintén technológiai akadályok jelentenek problémát, mint az előző bekezdésben említett akkumulátor kérdés, valamint a töltési hálózat és az elektromos meghajtású autók terjedésének üteme sem elégséges. Másik probléma ebben az ágazatban, amire még csak távoli megoldás sem látszik jelenleg Pogátsa szerint, az a légi közlekedés, amely a szektor kibocsátásának 10 százalékaért felelős. Itt a legfőbb probléma szintén az akkumulátor energiasűrűsége, hiszen amíg egy akkumulátor ennyire nehéz, mint a jelenlegiek, addig egy kellő kapacitással rendelkező gép fizikailag képtelen lenne felszállni.

A lakhatás, és azon belül az ingatlanok hűtése-fűtése tekintetében szintén jelentős lemaradás tapasztalható világszerte a könyv szerint. A legfőbb probléma a lakóházak elégtelen minőségű szigetelése (vagy annak teljes hiánya), amely miatt nagyon sok energiavész kárba. Így Pogátsa szerint egy széleskörű szigetelési programot kellene indítani, valamint a lakások melegvízhez és hűtés-fűtéshez szükséges energiaigényét is elektromos áramból kellene fedezni a jelenlegi földgáz helyett.

A zöld átmenet finanszírozása

Pogátsa véleménye az, hogy a fenntartható gazdasági modell létrehozásához rengeteg anyagi erőforrásra lenne szükség, amelyet döntő többségében az államok tudnának rendelkezésre bocsátani. A költségvetések azonban jelenleg is túlterheltek és viszonylag nagy hiánnyal rendelkeznek szerte a világban. Pogátsa kulcsként a pénznyomtatást említi. Természetesen alapvető makroökonómiai összefüggés a pénz mennyiségi elmélete, amely szerint hogyha emeljük a mennyiségét a gazdaságban forgó pénznek, akkor az inflációhoz vezet. Ez azonban Pogátsa szerint nincs így abban az esetben, ha ezzel egyidőben a gazdaság kibocsátása is bővül.

Továbbá a kötetben olvasható, hogy több mítoszt is le kéne dönteni ahhoz, hogy a zöld átmenet finanszírozása is megoldható legyen. Pogátsa szerint például az államadósság nem eleve elrendelten káros dolog, hiszen saját devizában lényegében korlátlan mennyiségben el lehet adósodni. Erre hozza példának a szerző Japánt, ahol a magyar államadósságnak kb. háromszoros van jelenleg, mégis egy kiválóan működő gazdaság.

A másik rendkívül fontos mítosz Pogátsa szerint az, hogy a pénz jelenti a szűk keresztmetszetet a zöld átmenet megvalósításában. Ennek ellenére a valódi szűkös erőforrás a gyártási kapacitás. A szerző azt írja, hogy amit meg tudunk termelni, azt meg is tudjuk finanszírozni. Eszerint tehát kulcskérdés az, hogy a gyártási kapacitásokat bővítsük, hiszen, ha le tudunk gyártani megfelelő mennyiségű szélturbinát vagy napelemet, akkor ki is tudjuk azt fizetni.

Saját vélemény, kritika, ajánlás

Nagyon röviden összefoglalva, kiemelkedően élveztem ezt a könyvet. Amellett azonban, hogy rendkívül érdekes témát feszeget és nagyon jó leírást ad róla, azon túl egy kicsit nyomasztó is volt. 20 éves vagyok jelenleg, előttem az egész élet, ahogyan azt mondani szokás. Ebben a korban élve mégis arról olvasok egy könyvet, hogyha nem változik a gazdasági és társadalmi

rendszerünk, akkor lényegében 1-2 évtized kérdése az összeomlás. Persze ez egy elég leegyszerűsített és pesszimista vízió, de valahol mégis ez a helyzet, és fiatalokként ez nyomasztó és szorongást keltő. A klímaszorongás egyébként is egy létező jelenség, amelyet már többen is kutattak (Collier, 2022). Különösen a fiataloknál jellemző ez az állapot (fontos kiemelni, hogy ez nem mentális betegség), akiket a jövőben igazán érinteni fog ez a probléma. Egy 17 fejlett gazdaságban végzett kutatás szerint például az emberek 72%-a, azaz több mint 2/3-a aggódik, hogy a klímaváltozás károkat fog neki okozni az élete folyamán. Ez kiemelkedően magas arány, bár fontos hozzátenni, hogy a nyugati világ országaiból vették a mintát. Ezentúl a válaszadók 80%-a mondta, hogy hajlandó lenne változtatni az életén azért, hogy a klímaváltozás hatásait enyhítsük (Bell, 2021).

Azt gondolom, hogy ennél az adatnál érkezünk el egy fontos kérdéshez, amit egyébként a könyv is tárgyal az első oldalain. Mennyiben felelős az egyén és mennyiben felelősek például a nagyvállalatok vagy a leginkább szennyező iparágak, esetleg államok? Pogátsa szerint az egyéni felelősség elenyésző, alapvetően adatok is alátámasztják, hogy az egyén viselkedésének megváltoztatása nem képes visszafordítani a klímaváltozás folyamatát. Fontos azonban, hogy teljesen ne feledkezzünk meg az állampolgárok viselkedéséről sem, hiszen hatása annak is van. Bár a nagyvállalatok, államok jóval nagyobb hatással, felelősséggel tartoznak a rengeteg káros tevékenységért, amit végeznek, mi átlagemberek sem vagyunk ártatlanok. Különösen a nyugati társadalmak által folytatott életvitel lényegében fenntarthatatlan jelenlegi formájában, és változtatásra lenne szükség. Például a hulladékmennyiség csökkentése, elektromos járművek használata, tömegközlekedés előnyben részesítése, fogyasztás mérséklése, hogy csak pár fontosabb és gyakran hallott elemet emeljek ki.

Ezen kívül pedig szerintem fontos kiemelni, hogy az emberek tudnak hatással lenni erre a problémára. Pogátsa szerint a klímaváltozás problémája nem piacosható, azt a piaci paradigma képtelen megoldani, és az államok beavatkozására van szükség. Az államok és kormányok működésére pedig az emberek kellően nagy befolyással bírnak, hiszen alapvetően ők tartják őket hatalomban. Ez természetesen egy jelentősen leegyszerűsített gondolat, de azt gondolom, hogy mégis rejlik benne igazság. Ha feltételezzük, hogy a társadalom széles rétegeiben megjelenik egy igény arra, hogy a klímaváltozást drasztikus lépésekkel kezeljék az államok és az államközi szervezetek, akkor előbb-utóbb a politika elkezd aktívabban foglalkozni a kérdéssel. Amíg ez nem történik meg, addig maradnak a látszattmegoldások és a klímacsúcsok, amelyre több ezer magángéppel repül minden résztvevő, ezzel még tovább szennyezve a környezetet (Mizsur, 2022).

Továbbá szerintem fontos azt is kiemelni a klímaváltozással kapcsolatban, hogy alapvetően egy globális léptékű problémáról beszélünk, amely ennek megfelelő globális léptékű megoldást igényel. Apró helyi intézkedésekkel, illetve állami és Európai Unió szabályozásokkal önmagában nem fogjuk tudni visszafordítani ezt a folyamatot, csak versenyhátrányt tudunk okozni magunknak más régiókkal szemben, amelyek nem hoznak hasonló változásokat.

A saját véleményem után végszóként szeretnék visszatérni a kötetre. Személy szerint rendkívül élveztem ezt a könyvet, és bár ez a megfogalmazás kicsit bután hangzik, de nagyon sok embernek kötelezővé tenném az elolvasását vagy legalábbis az ilyen témában való tájékozódást és szemléletformálást. A könyv hatására én is átgondoltam magamban nem egy dolgot azzal kapcsolatban, hogy mivel is járulok hozzá a szennyezéshez, és bár az egyéni felelősségre támaszkodás nem vezet célra ebben a kérdésben, mégis itt kezdődik a változás.

Felhasznált források

Bell, J. (2021. november 14.). In Response to Climate Change, Citizens in Advanced Economies Are Willing To Alter How They Live and Work. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/global/2021/09/14/in-response-to-climate-change-citizens-in-advanced-economies-are-willing-to-alter-how-they-live-and-work/> Letöltés ideje:

Collier, S. (2022. június 13.). If climate change keeps you up at night, here's how to cope. Harvard Health Publishing. <https://www.health.harvard.edu/blog/is-climate-change-keeping-you-up-at-night-you-may-have-climate-anxiety-202206132761> Letöltés ideje:

Mizsur, A. (2022. november 9.). Többtonnányi szén-dioxid-kibocsátást termeltek a klímacsúcs résztvevői a magángépeikkel Telex. <https://telex.hu/kulfold/2022/11/09/cop27-klimakonferencia-magangep-kibocsatas-kerozin> Letöltés ideje:

Pogátsa, Z. (2023). *Fenntartható gazdaság vagy társadalmi összeomlás*. Kossuth Kiadó Zrt.

Pogátsa, Z. (2024). Rólam. <https://pogatsazoltan.hu/rolam/> Letöltés ideje: 2024. 12. 09.